

PROBLEMS OF EMPLOYMENT OF TEENAGERS TRANSFERRED TO THE REAR AREAS DURING WORLD WAR II

S. Sh. Pirimkulova

Lecturer

Samarkand State University

Samarkand, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: Central evacuation point, Yangiyul, Bukhara, collective farm, state farm.

Received: 14.04.25

Accepted: 16.04.25

Published: 18.04.25

Abstract: The article examines the activities of the Central Evacuation Point and the People's Commissariat of Education in the early years of World War II, particularly in 1942, in providing employment for children, especially teenagers, evacuated to the territory of Uzbekistan from frontline areas. Particular attention is also paid to the assistance provided by the local population.

IKKINCHI JAHON URUSHI YILLARIDA FRONT ORTI HUDUDLARIGA KO'CHIRIB KELITIRILGAN O'SMIRLARNI ISH BILAN TA'MINLASH MUAMMOLARI

S. Sh. Pirimkulova

o'qituvchi

Samarqand davlat universiteti

Samarqand, O'zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar: Markaziy evakopunkt, Yangiyol, Buxoro, kolxoz, sovxoz.

Annotatsiya: Mazkur maqolada Ikkinchi jahon urushning dastlabki yillarida, xususan 1942 yilda O'zbekiston hududiga front atrofi hududlaridan ko'chirib keltirilgan bolalarning aynisqa o'smir yoshidagi bolalarning ish bilan ta'minlash bo'yicha Markaziy evakopunkt va Xalq Maorifi Komissarligi olib borgan faoliyati ko'rib chiqilgan. Shuningdek, mahalliy aholi tomonidan ko'rsatilgan amaliy yordamga ham alohida urg'u berilgan.

ПРОБЛЕМЫ ТРУДОУСТРОЙСТВА ПОДРОСТКОВ, ПЕРЕВЕДЕННЫХ В ТЫЛОВЫЕ РАЙОНЫ В ГОДЫ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ**С. Ш. Пиримкулова***Преподаватель**Самаркандский государственный университет**Самарканд, Узбекистан***О СТАТЬЕ**

Ключевые слова: Центральный эвакуационный пункт, Янгиюль, Бухара, колхоз, совхоз.	Аннотация: В статье рассматривается деятельность Центрального эвакуационного пункта и Народного Комиссариата Просвещения в первые годы Второй Мировой войны, в частности в 1942 году, по трудоустройству детей, особенно подростков, эвакуированных на территорию Узбекистана из прифронтовых районов. Особое внимание уделяется также помощи, оказанной местным населением.
--	---

Kirish. Ikkinchi jahon urushi ko‘p oilalarning tarqalib ketishiga, farzandlarning ota-onasiz qolishiga va, umuman, insonlarning turmush tarzining buzilib ketishiga olib keldi. Ikkinchi jahon urushining dastlabki yillarida urush harakatlari yaqin olib borilgan hududlardagi aholi ayniqsa juda katta xavf ostida edilar. Shuning uchun ham urushning dastlabki kunlarida bu aholining ko‘chirilishi bo‘yicha ishlar olib borildi. Ayniqsa alohida ahamiyat bolalarga qaratilgan. 1941 yil 1 oktyabrdan to 1942 yil 1 oktyabr holatini oladigan bo‘lsak O‘zbekistonga 78 ta mehribonlik uylaridan 43 ming nafar bolalar evakuatsiya qilinganligini ko‘rishimiz mumkin. Mazkur mehribonlik uylarining ko‘p qismi ko‘chirilganligi holatida saqlanib qolsada, aksariyat ko‘chirilgan mehribonlik uylari esa tarqatib yuborildi, va ko‘chirib keltirilgan bolalar O‘zbekistonda mavjud mehribonlik uylariga, boshqa bolalar muassasalariga, aholining qaramog‘iga bo‘linib ketgandi. O‘smir yoshidagi bolalar esa ma‘lum bir ishlab chiqarish korxonalariga, kolhoz va sovxozlarga ishlash uchun yuboriladi. Buning salbiy va ijobiy tomonlarini ko‘rib chiqish jarayoni muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot natijalari va muhokamasi. Ikkinchi jahon urushining dastlabki yillarida ko‘chirib keltirilgan bolalarni ish bilan ta‘minlash masalasiga e‘tibor qaratadigan bo‘lsak, bu masala bo‘yicha ma‘lumotlar juda ozchilikni tashkil qiladi.

Bolalar asosan kolhoz va sovxozlarda oddiy ishchi sifatida yoki biror ustaning yordamchisi bo‘lib ishlaganlar. Bolalarga yordam ko‘rsatish Markaziy komissiyasining 1942 yil 5 fevralda chiqargan xulosasiga ko‘ra, Markaziy evakopunktдан o‘tgan 14 yoshdan to 16 yoshgacha bo‘lgan bolalar ishga yaroqli hisoblangan.[1] Natijada Xalq Maorifi Komissarligi 14 yoshga yetgan mehribonlik uylaridagi bolalarni mehnatga jalb qilishga kirishgan. Dastlab ko‘chirib keltirilgan bolalarni ish bilan ta‘minlash tartibsiz ravishda olib borildi. Chunki ayrim zavodlar bolalarni ishga

qabul qilishdan bosh tortgan. Bunga o'ziga yarasha sabablar ham bo'lib, ko'pincha o'g'irlik holatlarini oldini olish uchun bunday qarshiliklar bo'lib turgan.

O'zbekistonga ko'chirib keltirilganlarning ko'pgina qismi ittifoq tumanlaridan, vaqtinchalik nemis fashistlari tomonidan bosib olingan hududlardan va front oldi chegaralaridan kelgan. Ukraina, Belorussiya va boshqa respublikalar vaqtinchalik dushman tomonidan egallangach, ularning aholisi O'zbekistondagi kolxozlarda qo'nim topdi. Ayniqsa, kolxozlarga ishga yuborilgan 14-18 yoshgacha bo'lgan ko'chirib keltirilgan o'smirlarga katta yordam berildi. O'zbekistondagi kolxozlar ko'chirib keltirilgan bolalarni juda yaxshi ish bilan ta'minlagan, ularga alohida jihozlangan xonalar ajratgan. Shu bilan birgalikda 40-50 kunlab yo'lda bo'lgan bolalarning ovqatlanishiga alohida e'tibor qaratildi. Ayniqsa, Yangiyo'l tumanidagi kolxozlar mehribonlik uylarini tashkil qilishni keng yo'lga qo'ydi. Ular 9 ta kolxozda 103 nafar bola sig'adigan mehribonlik uylarini jihozladilar. 12 nafar o'smir Shur-Alisop qishloq kengashiga qarashli Karl Marks nomli kolxozga ishga joylashdilar.[2]

Umuman ko'chirib keltirilgan bolalarning ishga moslashib ketishiga ular joylashgan mehnat joylari ham katta ta'sir ko'rsatgan. Sababi bir zavod ustalari ba'zi hollarda bolalarga ish o'rgatishni xohlamagan. Shuning uchun ham bolalar bunday zavodlarda ishlashni istamas edi. Ba'zida bunday zavodlardan o'smirlarning qochib ketishlari ko'p kuzatilardi. Shuningdek, ish bilan ta'minlanish faqatgina zavod, fabrikalarda bo'lmay shu bilan birgalikda ko'pincha mehribonlik uyining o'zida ham bolalar ish bilan ta'minlangan. Ya'ni biz yuqorida aytib o'tganimizdek, davlat yetarli darajada mehribonlik uylarini ta'minlamaganligi tufayli ularga o'z xo'jaliklarini yuritish uchun ma'lum miqdorda yer uchastkasini ajratib berishardi. Natijada aynan mana shunday xo'jaliklarda ham o'smirlar mehnat qilardi. Umuman ko'chirib keltirilgan bolalarni ish bilan ta'minlash bolalalar uchun juda muhim edi. Chunki ular mana shu ish jarayonida ma'lum miqdorda ish haqqi ham olib turgan. Bu esa o'smirlarning o'zlarini moliyaviy jihatdan oz bo'lsada, ta'minlashiga yetardi. Bundan tashqari davlat uchun ham eng muhim tomoni nazoratda chetda qolgan bolalarni kamaytirish imkonini bergan.

Masalan, Buxoro viloyatida bolalar yetarlicha nazoratda bo'lmaganligi natijasida tashkilotlarga ishga berilgan 6 nafar boladan bittasi qochib ketgan. Bu 5 nafar bolaning biri 18 yosh, qolganlari 15 yoshga kirgandi. Bu bolalar ish bilan ta'minlangan bo'lib, 100 rubl miqdorda oylik maosh olib turgan, bu bolalar umum turar joylarda yashashgan, ishdan bo'sh paytlarida o'zilar xohlagan ish bilan shug'ullanish mumkin edi. [3]

1942 yil yanvar oyi o'rtalarida Markaziy Qo'mita va O'zSSR Xalq Sovet Komissarligi qabul qilgan qarorlari to'liq amalga oshirildi. Ya'ni bu qaror bolalarni ish bilan ta'minlashga qaratilgan edi. Markaziy Qo'mita va Xalq Sovet Komissarligi (XSK) o'smirlarni ish bilan ta'minlash uchun 9250 ta joy ajratdi. Ulardan 2250 nafari korxonalariga va 7000 nafari kolxozlarga yuborilgan.

Buning hisobida allaqachon 200 nafar o'smir Namanganga va 120 nafari Toshkent viloyati sovxozlariga yuborilgan.[4]

Tarbiyaviy ishlari qoniqarsiz bo'lgan mehribonlik uylari ham mavjud edi, albatta. Masalan, Chernigovdan ko'chirib keltirilgan Andijon tumani Buta-Karim qishloq sovetiga joylashtirilgan mehribonlik uyi shular qatoriga kiradi. Bu mehribonlik uyida 245 nafar bola bo'lib, ularning 20% ni ota-onasi qatag'onga uchragan, natijada bolalar qarovsiz tashlab qo'yilgandi. Mehribonlik uyida tartib-qoidalar yo'lga qo'yilmagan bo'lib, tarbiyachilar orasida ham hamjihatlik bo'lmagan. Natijada Xalq Maorifi Komissarligi bu mehribonlik uyining boshliqlarini yangilaydi. 14 yoshdan oshgan bolalarning barchasi mahalliy zavod va fabrikalarga ishga joylashtiriladi.[5]

1942 yil hisobida ish bilan ta'minlanganlar 2800 nafarni tashkil qilgan. Markaziy bolalar ko'chirish punktidan 13 ming nafar bola ko'chirib keltirilgan. Ulardan 14 yoshga yetgan va undan yuqori bo'lgan 5100 nafar o'smir kolxoz va sovxozlarga, 4 ming nafari tashkilotlarga ishga yuborilgan. Lekin shuni aytish kerakki, front oldi hududlaridan ko'chirib keltirilgan bolalarni ish bilan ta'minlashda og'ir vaziyat shundan iborat ediki, ularning ko'pchiligi juda zaif, nimjon bo'lgan. Aynisqa bolalarning ko'pchiligi turli kasalliklarga chalingan bo'lib, bunday bolalarni tezkor suratlarda ish bilan ta'minlashda ularning sog'ligi yo'l qo'ymagan.[6]

Samarqand viloyati bo'yicha front oldi hududlaridan ko'chirib keltirilgan 1100 nafar o'smirni ish bilan ta'minlanishi belgilangan edi. 1942 yil 14 mart hisobiga ko'ra viloyat bo'yicha 240 nafar bola, Samarqand shahri bo'yicha esa 99 nafar bola ish bilan ta'minlangan. Ayniqsa 7-sonli mehribonlik uyini misol qiladigan bo'lsak undagi 57 nafar bola ishga joylashtirilgan edi. Lekin ayrim hollarda viloyat boshqarmalari o'smirlarni ish bilan ta'minlashdan bosh tortgan. Masalan, 1926 yilda tug'ilgan Leningrad viloyatidan ko'chirib keltirilgan Sergeevni dastlab ishga qabul qilishmagan va faqatgina viloyat Xalq ta'lim bo'limining aralashuvidan so'ng bu o'smir tezlikda traktorchilar bilim yurti kurslariga qabul qilinadi va bu soha boyicha o'z ish faoliyatini yuritadi. Bunday holatlar tez-tez uchrab turgan. [7]

Mehribonlik uylari tarbiyalanuvchilarni mehnat bilan ta'minlashdan ba'zi bir tashkilotlar bosh tortgan. Masalan, Matbuot boshqarmasi – belgilangan 10 nafar, Toshkent temiryo'li – 30 nafar, Aloqa Xalq Komissarligi – belgilangan 10 nafar, Sovxoz Xalq Komissarligi– belgilangan 25 nafar, Avtotransport Xalq qo'mitasi – belgilangan 10 nafar bolani ishga qabul qilishdan bosh tortgandi. Bunga qaysidir ma'noda mehribonlik uylari direktorlari ham sababchi edilar. Ular bu bolalarni ishga joylash uchun yetarlicha harakat qilmadilar. Shuning uchun ham mehribonlik uylaridagi rahbarlar o'z ishiga sovuqqonlik munosabatda bo'lganligi uchun 40 nafar direktor, 25 nafar tarbiyachi va taxminan 150 nafar oddiy tarbiyachi ishdan bo'shatilgan. Ularning o'rniga imtiyozli kadrlar qo'yilgan.[8]

O'smirlarni ish bilan ta'minlash masalasiga e'tibor qaratadigan bo'lsak, bu tadbirning ham ijobiy, ham salbiy tomonlari bor edi. Misol uchun, Yangiyo'lda bolalarni yaxshi kutib olishadi, hattoki, ularni kiyim kechak bilan ta'minlagan. Bunday sharoitdan bolalar mamnun bo'lgan. Shu o'rinda Tuman Iste'mol birlashmasi bolalarni ishchilar hisobidan ta'minlagan. Bundan tashqari, bolalarning maoshi ularning kiyinishiga sarflangan. Ishga olingan 4 nafar bolaning 2 nafari idorada va 2 nafari oshpaz shogirdi bo'lib ishlagan. Ammo konserva zavodiga ishga joylashtirilgan bolalarning ahvolini qoniqarli deb bo'lmasdi. Bolalarni choyshab va to'shaksiz yerda yotqizganlar. Bunday shart-sharoitlar 10 nafar bolaning omborxonadagi 30 ta konserva bankasini o'g'irlashiga olib kelgan, natijada bu bolalar militsiya xodimlari tomonidan ushlangan.[9]

Ko'chirib keltirilganlarni ish bilan ta'minlash masalasiga to'xtaladigan bo'lsak, evakopunkt ro'yxatidan o'tgan bolalarning aniq bir mutaxassislik bo'yicha ishlaganligi to'g'risida ma'lumotlar yo'q. Chunki evakopunkt bolalarni qanday bo'lsa ham ish bilan ta'minlashga javobgar edi. Lekin ko'chirish vakillik bo'limi bu muammoni hal qilish uchun Samarqand viloyati va tumanlarida kuzatuv ishlarini olib borganda, shu aniq bo'ladiki, Samarqand viloyati tumanlari, markazlari va shaharlarida yashayotgan bolalar ish bilan ta'minlanmagandi. Faqatgina kolxozlarda joylashganlari ish bilan ta'minlangan bo'lib, ularning oziq-ovqati va turar-joylari masalasida kamchiliklari bo'lgan. [10]

Xulosa. Mehribonlik uylarida bolalarni mehnat bilan ta'minlash masalasi vaqt o'tishi bilan yaxshilanib borgan. Bundan tashqari, Respublikaning 50 ta mehribonlik uylarining o'zida bolalar mehnat bilan mashg'ul bo'lishlari uchun turli ustaxonalar (tikuvchilik, etikdo'zlik, duradgorlik, kiyim-kechak tayyorlash va boshqalar) tashkil qilingan.[11] Mazkur sharoitda ko'chirib keltirilgan bolalar asta-sekinlik bilan o'z hayot tarzini yaxshilab borgan. Albatta bunday tadbirlarning amalga oshirilishi ijobiy xodisalardan biri deb qaralishi lozimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'z MA fond 314, ro'yhat 1, yig'ma jild 46, varaq 3.
2. O'z MA fond 94, ro'yhat 5, yig'ma jild 4247, varaq 27.
3. O'z MA fond 94, ro'yhat 5, yig'ma jild 4254, varaq 104.
4. O'z MA fond 94, ro'yhat 5, yig'ma jild 4247, varaq 41.
5. O'z MA fond 94, ro'yhat 5, yig'ma jild 4254, varaq 138.
6. O'z MA fond 94, ro'yhat 5, yig'ma jild 4254, varaq 95.
7. O'z MA fond 94, ro'yhat 5, yig'ma jild 4247, varaq 75.
8. O'z MA fond 94, ro'yhat 5, yig'ma jild 4250, varaq 20.
9. O'z MA fond 94, ro'yhat 5, yig'ma jild 4247, varaq 67.
10. O'z MA fond 314, ro'yhat 1, yig'ma jild 56, varaq 167.
11. O'z MA fond 94, ro'yhat 5, yig'ma jild 4250, varaq 36.